

Z. ZINKEVIČIUS

KELIOS PASTABOS APIE VOLFENBIUTELIO POSTILĖS (1573 m.) KALBĄ

Volfenbiutelio postilės kalba – tikra mįslė. V. Gaigalaitis 1900 m. Karaliaučiaus universitete apgintoje disertacijoje¹ postilės kalbą traktavo kaip tarmių mišinį. Pagal jį, šią postilę turėjo išversti žmogus, kuriam buvo įprastos žemaičių ir rytų Lietuvos tarmės, arba tai esąs daugelio įvairiatarmių vertėjų darbas, be to, kalbos margumyną galėjo padidinti teksto perrašinėtojai (išliko ne originalas, bet nuorašas). Iš tikrųjų anuomet kunigai Prūsijos hercogystėje būdavo neretai kilnojami iš vietos į vietą ir jų kalboje galėjo būti įvairiatarmių ypatybių, būdingų postilei.

Su tokia nuomone nesutiko E. Hermanas², iškėlęs hipotezę, jog postilės kalbos pagrindą sudarė ilgainiui išnykęs Prūsijos hercogystės dialektas, turėjęs būdingąsias žemaičių ir rytų Lietuvos tarmių ypatybes. Tačiau tuo nelengva patikėti. Įvairiatarmis postilės kalbos pobūdis akivaizdus. Bene aiškiausiai jį rodo nosiniai balsiai *a*, *ę* postilės tekste. Mat toje pačioje fonetinėje pozicijoje randame kartais *a*, *ę*, kartais susiaurėjusius *u*, *i* (nazalizacija tekste žymima tašku raidės apačioje, kartais atitinkama *balsių + n* samplaika). Natūralioje tarmėje toks dvejojimas nebūtų įmanomas. Iš V. Gaigalaičio pateiktų duomenų³ matyti, kad galūnėse sveiki *a*, *ę* ir susiaurinti, t. y. virtę *u*, *i*, bemaž vienodo dažnumo. Mūsų apskaičiavimu, pavyzdžiai su *a* > *u* sudaro 49%, o su *ę* > *i* – 56% atitinkamų atvejų. Atskirose gramatinėse formose dažnumas gerokai įvairuoja, bet turi aiškiai atsitiktinį pobūdį. Antai įvardžių acc. sg. forma *anų* ‘aną’ sudaro 81%, *tų* ‘tą’ – 36%, o *ku* ‘ką’ – vos 1% visų atitinkamų pavyzdžių. Vertėjas (ar vertėjai) vartoja kartais vienus, kartais kitus variantus be jokio pastebimo dėsningumo, sakytume, „pripranta“ tai prie vieno, tai prie kito tarties varianto.

¹ Gaigalat W. Die Wolfenbütteler litauische Postillenhandschrift aus dem Jahre 1573, Tilsit, 1900 (= Mitteilungen der Litauischen litterarischen Gesellschaft V 1–57, 117–165 ir 231–247).

² Hermann E. Über die Entwicklung der litauischen Konjunktionalsätze. – Jena, 1912, S. 17. Dar plg. jo Bemerkungen zum altlitauischen Schrifttum in Preußen. – Nachrichten der K. Gesellschaft der Wissenschaften. Philologisch-historische Klasse, 1923, S. 109–111.

³ Gaigalat W. Min. veik., 31–50.

J. Palionis mano⁴, kad Volfenbiutelio postilę vertė iš rytų Lietuvos į Prūsijos hercogystės žemaičių tarpą patekęs ir čia ilgiau pagyvenęs žmogus. Su tuo iš principo galima būtų sutikti. Iš tikrųjų postilėje labai ryškūs žemaitiški (pvz., beafrikatės formos, $e > ie$, $i > e$ refleksai, morfologinės žemaitybės) ir rytų Lietuvos (pvz., $a, e > u, i$, morfologinės rytietybės) tarminiai elementai. Tačiau atlikta a, e, u, i vartojimo analizė verčia J. Palionio koncepciją šiek tiek modifikuoti. Sprendžiant iš Mažvydo raštų ir kitų duomenų, žemaičiai tada baritoninėse galūnėse vietoj a, e, u, i jau turėjo trumpuosius denazalizuotus balsius a, e, u, i . Bet postilėje šios galūnės dažnai (net apie pusė visų pavyzdžių) turi aiškiai pažymėtą balsių nosinį rezonansą. Taigi postilės kalboje galima įžiūrėti ne tik žemaičių, pietų (ne rytų, nes *an* tipo junginiai sveiki!) aukštaičių, bet ir nekirčiuotus ilguosius balsius galūnėse netrumpinančių vakarų aukštaičių elementus. Čia dar pabrėžtinas faktas, jog postilėje žymimas ne tik a, e , bet ir u, i nosinis rezonansas, ko visai nėra K. Sirvydo, J. Jaknavičiaus ir kitų rytų Lietuvos autorių raštuose. Galbūt u, i denazalizacija tada dar buvo palietusi ne visą rytų Lietuvos plotą. Gal bent dalis pietų aukštaičių anuomet tą rezonansą tebebuvo išlaikę? Vien vakarų aukštaičių tartimi visus atvejus paaiškinti sunku, pvz., kai yra u, i iš a, e .

Postilės kalba kelia daug įvairių problemų. Tos problemos yra susijusios su ano meto kalbinės situacijos Prūsijos hercogystėje geresniu supratimu. Daug kas turėtų paaiškėti atlikus kruopščią rankraščio rašybos ir kalbos analizę, panaudojant per pastaruosius dešimtmečius sukauptus gausius tarmių duomenis ir senųjų raštų tyrinėjimo patirtį. Tačiau tam reikia po ranka turėti rankraštį arba bent gerą jo kopiją. G. B. Fordo 1965 m. išleista faksimilinė kopija yra prastoka ir nelengvai įskaitoma, be to, apima tik dalį teksto.

⁴ Palionis J. Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a. – V., 1967, 62–64.